

Václav Klaus

25 LET OD PÁDU KOMUNISMU U NÁS¹

Abstract: *Václav Klaus, the main author of Czech/Czechoslovakia transformation, lays out his case for radical reform. He states that one prerequisite for reform was the unconditional liquidation of the communist system as a whole, the fundamental systemic change. He stresses that the transformation process had to be a mixture of constructivism and spontaneous evolution and discusses the political and economic reforms which moved swiftly and in parallel. Speed of the reform was absolutely crucial. The key to success was avoiding rent seeking and gradualism. The decisive part of the transition was the privatization of all state-owned firms and liberalization, deregulation and desubsidiation of the economy. In the last years sees the President Klaus reverse tendencies, the strengthening of nonstandard politics and growing systemic defects in economy.*

Keywords: *transformation, economic and political reforms, privatization, systemic defects.*

JEL: P 2, P 5

I. Úvod

Už jsem několik let v Bratislavě nemluvil, děkuji za pozvání. Děkuji za příležitost zde dnes promluvit. Jako nejen pamětník, ale i jako aktivní účastník listopadových a polistopadových dějů se k tomu pokusím i na tomto fóru říci pár slov. Je třeba o tom mluvit i zde v Bratislavě, neboť *prvotní fáze transformace*, neboli přeměny komunismu v systém parlamentního politického pluralismu a v tržní ekonomiku, probíhala ještě *ve společném státě* podle *shodného konceptu*. Právě proto jsem pozvání na vaši konferenci rád přijal. A i já byl federálním nikoli českým ministrem financí.

Dnešní kulaté výročí událostí listopadu 1989 bychom – zejména v akademických komunitách – neměli jen pasivně slavit, neměli bychom jen nostalgicky vzpomínat. Měli bychom bránit zapominání a zejména máme povinnost vzpírat se stále se opakujícím desinterpretacím tohoto unikátního období. *Měli bychom ho analyzovat, ale nejen onu jednorázovou událost hodin a dní kolem 17. listopadu, nýbrž celých uplynulých 25 let.* Hlavně bychom se měli ptát, co jsme z tohoto unikátního historického zvratu vytvořili, jak jsme ho dokázali využít.

Řekl jsem, že bychom neměli zapomínat. Trochu mne trápí *absence vážné analýzy komunismu*, zejména jeho závěrečných, „měkkých“ fází, které byly nesporně

¹ Podklad k vystoupení na Ekonomické univerzitě v Bratislavě 14. listopadu 2014.

mírnější a přežitelnější, než byly hrůzné chvíle 50. let, o nichž se píše a točí filmy snadněji. To není samoučel. To není jen pro historiky. Bez pochopení pozdějších dekád komunismu není možné pochopit a vysvětlit, *proč komunismus skončil tak relativně snadno a klidně* a aniž by se bránil. Troufám si opakovaně říkat, že se komunismus rozpadl, že nebyl poražen, i když se k tomu, že ho porazil, leckdo hlásí.

II. Co bylo smyslem, cílem, obsahem naší transformace a jejího projektu?

Rychle provedenými polistopadovými změnami nastala *nikoli pouhá změna režimu nebo výměna vládnoucí politické garnitury*, ale *systemová změna*, jejímž obsahem byl přechod od komunismu k systému parlamentní demokracie a tržní ekonomiky. Nic více a nic méně. To je i není triviální teze: leckdo tomu nerozumí, nebo rozumět nechce.

Tato změna proběhla *rychle, klidně, lidsky únosně*. Byl to velmi reálný proces, prováděli ho lidé a týkal se lidí. Nebyla to šachová partie, nebylo to cvičení v aplikované politologii či ekonomii, nebyl to výsledek jakéhosi předem připraveného plánu podle jakýchsi – dnes tak oblíbených – konspiračních teorií.

Byla to *směsice spontánnosti a konstruktivismu, jinak řečeno evolučního samopohybu celé, konečné svobodné společnosti a pokusu o uskutečňování cíleného projektu*. Nebyl a nemohl být žádný demiurg, který by tento proces řídil a organizoval. To je *konstatace, ale i obrana*. Tento proces se po relativně dlouhou dobu – k překvapení všech – vyvíjel v souladu s námi zformulovaným konceptem transformace. Byly s ním sice vedeny ostré polemiky, ale nikdy nebyla zformulována jeho realizovatelná alternativa. Alespoň v České republice nikoli.

Lidé tehdy chtěli konec komunismu, chtěli svobodu a prosperitu jaké viděli na Západě, ale možná chtěli *více volnost než svobodu* v politickém smyslu. Nevím také, jestli k prosperitě chtěli i práci, výkon, své vlastní cílevědomé úsilí, resp. jestli dobře věděli, že bez toho prosperita není možná. Obojí nás pronásleduje dodnes.

III. Za zmínku stojí i fakt nevyhnutelné odlišnosti dynamiky politických a ekonomických změn. Přesto byla u nás a v celé střední a východní Evropě v 90. letech transformace politiky a ekonomiky *paralelní, souběžná*. Příkladem *neparalelní* transformace byla naše 60. léta a dnešní Čína. To je významný poznatek pro politologii a podobné disciplíny.

Politická transformace vyžadovala otevření vstupu do politické arény, nic více. Racionální politická struktura se vytvořila poměrně velmi rychle sama. Nic nemuselo být konstruktivisticky vytvářeno shora.

Ekonomická transformace – na rozdíl od politické – vyžadovala *budování* nových, dříve neexistujících institucí a vytvoření celého institucionálního rámce tržní ekonomiky, tedy zejména zákonů. Nebylo možné spoléhat se na to, že *vedle* staré ekonomiky samovolně a dostatečně rychle vyroste ekonomika nová. I takové názory existovaly. Stará ekonomika se musela změnit, musela se privatizovat.

Ekonomické změny vyžadovaly *rychlost* a hned na *počátku provedení jejich dostatečně velkého množství, jejich „kritické masy“*, jak jsme tehdy říkali, jinak by systém nemohl být změněn. To byla jediná cesta, jak minimalizovat náklady této systémové změny. To jsme dobře věděli. Byl veden – a dodnes trvá – falešný spor o tzv. šokovou terapii a gradualismus. Nic takového jako šoková terapie neexistuje, a gradualismus je vlastně nereforma.

Transformace se v ekonomické oblasti nutně opírala o dva hlavní pilíře: o *privatizaci ekonomiky* na straně jedné a o *liberalizaci, deregulaci a desubsidizaci ekonomiky* na straně druhé:

- a) pochopili jsme, alespoň někteří, že privatizace jednotlivých firem a privatizace ekonomiky jako celku jsou dva zcela odlišné úkoly. Tohoto rozdílu jsme si byli dobře vědomi. Tomu odpovídal i zvolený koncept privatizace (a v něm role kupónové privatizace, která měla dát šanci účastnit se i těm, kteří kapitál neměli, což byla drtivá většina společnosti).
- b) z hlediska liberalizace a deregulace byl počátek velmi úspěšný. Ohlédneme-li se však – zejména v České republice – na pozdější léta, jsme svědky nepříznivého vývoje. Vidíme dvě výrazně odlišné etapy: *radikální a razantní liberalizační a deregulační fázi na počátku a poté plíživý nástup nové regulace*, na které ovšem nic nového není. Možná, že je pocit na Slovensku trochu jiný.

My jsme se pokusili o tzv. českou cestu. To nebyl nacionalismus, to nebyla obhajoba uzavřenosti ekonomiky, to nebyl návrh na pokračování centrálního řízení nebo udržování státního vlastnictví firem.

Byla to, naopak, radikální liberalizace, otevření se světu a rychlá privatizace ekonomiky, *byl to pokus neztratit se, nerozplynout se, nerozpustit se jako kostka cukru v EU a v globalizovaném světě*, byl to pokus neurychlovat přejímání zahraničních standardů bez vytvoření patřičných ekonomických podmínek, bez toho až si na ně vyděláme (dodnes vidíme absurdnost násilné evropské standardizace a harmonizace, která znevýhodňuje ekonomicky slabší země), bylo to i nenadbíhání zahraničním firmám a mezinárodním institucím, byl to pokus dát maximální šanci domácím ekonomickým subjektům. Nemohu říci, že se nám to zdařilo. *Odpor proti tomu byl velmi silný – jak domácí „pátou kolonou“, tak zájmy cizích firem a mezinárodních institucí a jejich silou.*

IV. Co začalo postupně, a to stále více selhávat? Mluvím o České republice, nedovolil bych si posuzovat vývoj na Slovensku:

V politice docházelo a dochází k posilování a nakonec k vítězství nestandardní politiky, charakterizované vymizením ideových střetů a přeměnou politických soubojů na osobní nepřátelství a zájmové, velmi pekuniární konflikty;

- patří k tomu i vznik a rostoucí síla nových, údajně či zdánlivě nepolitických stran, vlastně nestran;

- patří k tomu i nastolení náhradních témat, zejména falešného moralizování, jehož vyvrcholením je – ve světě asi bezprecedentní – hra o korupci nebo na korupci;
- silně působí tlak moderních „ismů“, ideologií, prosazovaných politickou korektností a importovaných ze světa – jako jsou environmentalismus, multikulturalismus, kulturní relativismus, transnacionální progresivismus (globální vládnutí, rozbíjení národního státu ve prospěch nadnárodních institucí), nesmírně silně působí vliv EU a europeismu (prosazující a oslavující sdílenou suverenitu, oslabující odpovědnost a likvidující demokracii – viz k 1. listopadu 2014 proběhlá změna hlasování v EU).

V ekonomice – evidentní stagnace od 2008 (komparace se sousedy ČR je velmi nepříznivá).

Narůstají systémové defekty – oslabování důvěry v trh a ve spoléhání se na trh, zesilující nárokovost proti výkonnosti, vítězství německé, dnes už evropské soziales Marktwirtschaft, i když je to už o krok dále, dnes jde spíše o sociálně-ekologicko-tržní ekonomiku. Místo centrálního plánování nastoupila všudepřítomná regulace, a s ní spojené obrovské zvýšení moci bruselského úředníka a jeho kolegy úředníka českého (asi i slovenského).

V. Nečekané zauzlení mezinárodní situace

Ke všem známým problémům světa v posledních dvou desetiletích přibyla ukrajinská krize a její téměř neskutečná desinterpretace. Vnitřní ukrajinský konflikt je jedna věc, ten je sám o sobě velmi vážný a výlučně doma vzniklý, horší je, že jde o konflikt o Ukrajinu, resp. o zneužití Ukrajiny v boji o dominanci ve světě. To si Ukrajina, resp. Ukrajinci nezaslouží.

Negativnost ekonomických dopadů, které zažíváme se současnými sankcemi (jducími oběma směry), je evidentní, ale sankce jsou jen malým náznakem toho, v co se může celý tento konflikt rozvinout a vlastně už rozvinul. Je to největší a nejnebezpečnější destabilizace mezinárodní politiky v uplynulém čtvrtstoletí, po konci studené války.

Závěr

Neporovnávejme neporovnatelné, situaci dříve a nyní, porovnávejme naše očekávání v roce 1989 a dnešní realitu, porovnávejme vývoj reality samotné po 1989.

References

- [1] KLAUS, V. (2004): Dynamika postkomunistické transformace a její alternativní výklady. In: KLAUS, V.: *Rok první*. Praha: Knižní klub.
- [2] KLAUS, V. – TRŽÍSKA, D. (2006): Polemika se Svetozarem Pejovíchem o transformační, tedy neklasické privatizaci. In: *Politická ekonomie*, č. 3/2006, s. 291 – 306.
- [3] KLAUS, V. – TOMŠÍK, V. (2007): *Makroekonomická fakta české transformace*. Brno: NC Publishing.
- [4] KLAUS, V. a kol. (2013): *Česká republika na rozcestí – čas rozhodnutí*. Praha: Fragment.
- [5] KLAUS, V. (2014): *Chtěli jsme víc než supermarketu*. Praha: Fragment.